

УДК 340.0

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.11>

ДЕРЖАВА В МЕХАНІЗМІ ПРАВОУТВОРЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ПІЗНАННЯ

Осауленко В.Т.,

аспірант

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

ORCID: 0009-0001-9985-9442

Осауленко В.Т. Держава в механізмі правоутворення як предмет теоретико-правового пізнання.

У змісті статті автором розкрито актуальність наукового пізнання питань держави в системі суб'єктів сучасного правоутворення. Відзначено, що держава в сучасних умовах розвитку суспільства набуває нового багатоаспектного значення, оскільки істотно змінюється її роль, а саме держава стикається з новими викликами, пов'язаними з розв'язанням гібридних війн, суттєвим збільшенням кількості збройних конфліктів на політичній карті світу, істотним підвищенням рівня їх агресивності, пандемічними загрозами. Наголошено, що сьогодні особливо актуальним постає питання як наукового переосмислення регулятивних і охоронних можливостей держави, так і розширення наукових уявлень про практичні межі впливу держави при вдосконаленні регулювання та охорони прав, свобод, інтересів суб'єктів права. Найбільш істотний характер сьогодні має вплив держави на правоутворення, забезпечуючи баланс інтересів при формуванні права, його формалізації, тлумаченні та подальшій соціалізації. Проте роль держави в механізмі правоутворення нині перебуває в стані істотної трансформації, що супроводжується посиленням впливу держави на правоутворення, зокрема в частині забезпечення ефективної реалізації державної політики, особливо в сферах національної безпеки та оборони, європейської інтеграції, забезпечення соціальних стандартів тощо.

Автором обґрунтовано, що наукове розуміння держави як суб'єкта правоутворення має неоднозначний характер. Це зумовлено дискусією в розумінні самого явища – правоутворення, його властивостей, які закладаються вченими в основу розуміння зазначеного поняття, в тому числі і такої його властивості як суб'єктність. В пізнавальному плані держава в механізмі правоутворення: по-перше, відзначається багатоаспектністю свого прояву та функціонування, забезпечуючи вплив та визначаючи зміст правоутворення; по-друге, є поліструктурним феноменом, здійснюючи вплив на правоутворення через систе-

му державно владних суб'єктів, забезпечуючи правове регулювання суспільних відносин міжнародного, національного, загальнодержавного та регіонального характеру; по-третє, є інструментальним засобом, що забезпечує не лише формалізацію права, але і його використання, виконання, дотримання та застосування; по-четверте, є функціональним явищем, забезпечуючи комплексний вплив як на формування правової бази, так і на правове регулювання в цілому; по-п'яте, є політичним феноменом, що забезпечує реалізацію власної правотворчої політики та сприяє збалансуванню правотворчих інтересів інших суб'єктів правоутворення.

Ключові слова: правотворчість, правоутворення, держава, правове регулювання, правовий вплив, методологія наукового пізнання.

Osaulenko V. The state in the mechanism of law-formation as a subject of theoretical and legal knowledge.

In the content of the article, the author revealed the relevance of scientific knowledge of state issues in the system of subjects of modern law-formation. It is noted that the state in the modern conditions of the development of society acquires a new multifaceted meaning, since its role is significantly changing, namely the state faces new challenges associated with the resolution of hybrid wars, a significant increase in the number of armed conflicts on the political map of the world, a significant increase level of their aggressiveness, pandemic threats. It is emphasized that today the issue of both the scientific rethinking of the state's regulatory and protective capabilities, and the expansion of scientific ideas about the practical limits of the state's influence in improving regulation and protection of the rights, freedoms, and interests of legal subjects is becoming particularly relevant. The most significant character today is the state's influence on law-formation, ensuring a balance of interests in the formation of law, its formalization, interpretation and further socialization. However, the role of the state in the law-formation mechanism is currently in a state of significant transformation,

which is accompanied by the strengthening of the state's influence on law-formation, in particular in terms of ensuring the effective implementation of state policy, especially in the areas of national security and defense, European integration, ensuring social standards, etc.

The author substantiates that the scientific understanding of the state as a subject of law-formation has an ambiguous character. This is due to the discussion in the understanding of the phenomenon itself - law-formation, its properties, which are laid by scientists as the basis for understanding the mentioned concept, including such a property as subjectivity. From a cognitive point of view, the state in the mechanism of law-formation: firstly, it is characterized by the multifaceted nature of its manifestation and functioning, providing influence and determining the content of law-formation; secondly, it is a polystructural phenomenon, exerting an influence on law-formation through the system of state-authority subjects, ensuring legal regulation of social relations of an international, national, state-wide and regional nature; thirdly, it is an instrumental means that ensures not only the formalization of the law, but also its use, execution, compliance and application; fourthly, it is a functional phenomenon, providing a comprehensive impact on both the formation of the legal framework and legal regulation as a whole; fifth, it is a political phenomenon that ensures the implementation of its own law-formation policy and helps to balance the law-formation interests of other law-formation subjects.

Key words: law-making, law-formation, state, legal regulation, legal influence, methodology of scientific knowledge.

Постановка проблеми. Держава в сучасних умовах розвитку суспільства набуває нового багатоаспектного значення, оскільки істотно змінюється її роль, а сама держава стикається з новими викликами, пов'язаними з розв'язанням гібридних війн, суттєвим збільшенням кількості збройних конфліктів на політичній карті світу, істотним підвищенням рівня їх агресивності, пандемічними загрозами та обмеженнями викликаними коронавірусною хворобою 2019, спричиною SARS-CoV-2 тощо. В таких умовах особливо актуальним постає питання як наукового переосмислення регулятивних і охоронних можливостей держави, так і розширення наукових уявлень про практичні межі впливу держави на вдосконалення регулювання та охорони прав, свобод, інтересів суб'єктів права. Найбільш істотний характер сьогодні має вплив держави на правоутворення, забезпечуючи баланс інтересів при формуванні права, його формалізації, тлумаченні та подальшій соціалізації. Проте роль держави в

механізмі правоутворення нині перебуває в стані істотної трансформації, що супроводжується посиленням впливу держави на правоутворення, зокрема в частині забезпечення ефективної реалізації державної політики, особливо в сферах національної безпеки та оборони, європейської інтеграції, забезпечення соціальних стандартів тощо. З урахуванням вказаного саме наукове дослідження держави в механізмі сучасного правоутворення є особливо актуальним, результати якого матимуть вихідне значення для подальшого удосконалення практики формалізації права, його тлумачення та реалізації.

Актуальність тематики цього наукового дослідження доводиться також недостатністю її розробки в юридичній науці. Варто відзначити, що держава є невід'ємною складовою сучасного правоутворення, яка за своєю природою і сутністю покликана, з одного боку – закріпити публічні інтереси за допомогою права, а з іншого боку – гарантувати формалізоване право, забезпечити ефективне функціонування механізмів тлумачення та реалізації правових норм. Водночас питання місця та ролі держави в механізмі правоутворення залишились доктринально невизначеними, особливо актуалізується проблема їх трансформації в сучасних умовах здійснення правоутворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній юридичній доктрині проблематика правоутворення крізь призму його суб'єктів досліджується досить епізодично. Особливо відчувається гострий дефіцит наукових праць, які стосуються ролі держави в сучасних умовах функціонування правоутворення в Україні. Окремі теоретико-методологічні аспекти правотворення, в межах яких вивчаються і питання місця та ролі держави в механізмі правоутворення розкрито в роботах С.В. Бобровник, Т.О. Дідича, С.П. Кравченка, В.М. Тарнавської, Р.В. Чорнолуцького та ін. Незважаючи на важливість їх наукових розробок, варто зазначити, що в цілому юридична наука відчуває гострий дефіцит досліджень питань суб'єктів сучасного правоутворення, особливо держави, як невід'ємного суб'єкта механізму правоутворення.

Мета статті. Відзначаючи достатній рівень актуальності наукової розробки тематики статті, вважаємо за доцільне в цій роботі розкрити закономірності держави як пізнавального феномену крізь призму її місця та ролі в механізмі правоутворення.

Основні результати дослідження. Наукові дослідження різноманітних аспектів сучасного правоутворення відзначаються високим ступенем дискусійності та різновектонності, що потребує суттєвої активізації їх наукового пізнання, особливо в частині переосмислення суб'єктного виміру сучасного утворення права. Проте окре-

мі погляди вчених все ж таки заслуговують на увагу, оскільки розкривають ряд авторських позицій щодо місця та ролі держави в процесі правоутворення. На переконання авторів підручника з Теорії держави і права М. С. Кельмана і О. Г. Мурашина, держава є важливим і виключним суб'єктом сучасного правоутворення. Вчені пов'язують доцільність наукового пізнання держави як суб'єкта утворення права із необхідністю подальшого посилення її ролі в правоутворенні та забезпеченні збалансування публічних і приватних інтересів в процесі формалізації права. Крім того, саме правоутворення буде важливим індикатором демократичності, цивілізованості і культурності держави, її спроможності приймати загальнообов'язкові правила поведінки, які відповідатимуть потребам та інтересам всього громадянського суспільства [1, с. 79]. Підтримуючи загальну ідею вчених щодо важливого і ключового значення держави в сучасному механізмі правоутворення, варто звернути увагу на те, що зміст впливу держави на правоутворення характеризується вченими досить неоднозначно. Узагальнюючи представлені в юридичній науці погляди вчених в частині характеристики держави в механізмі правоутворення, ми приходимо до висновку, що на сьогодні сформувалось декілька діаметрально протилежних підходів до такої характеристики. Переважна більшість вчених характеризують державу в якості самостійного суб'єкта правоутворення, який по суті визначає творення права, а також контролює його подальше застосування. Крім того, держава бере участь у використанні права та його виконанні, забезпечуючи паритетність з іншими суб'єктами права [2, с. 24; 3, с. 8; 4, с. 17]. Вказаний підхід умовно можливо визначити як суб'єктно орієнтований, оскільки в його зміст закладена ідея самостійності держави в системі суб'єктів правотворення, з одного боку, а також ідея поєднання паритетної та владної її ролі – з іншого.

Варто звернути увагу і на наявність альтернативних поглядів вчених, які визначають державу в якості самостійного, окремого фактору в механізмі утворення права. При чому держава як фактор утворення права лише впливає на громадянське суспільство, яке є виключним суб'єктом – джерелом влади, що забезпечує утворення права. Держава намагається узагальнити публічні інтереси та в подальшому їх збалансувати з приватними інтересами, втіливши такий баланс у змісті правових норм [5, с. 34; 6, с. 50]. Аналізуючи фактори правоутворення, вченими аргументується і інша думка про те, що доцільно розмежовувати фактори, які обумовлюють появу права, та соціальні явища, які породжують право. Перші з них лише впливають на формування та виникнення права, а другі – детермінують появу права, виступаючи в якості імперативної умови його

появи та розвитку. В якості такого соціального явища, що породжує право вченими називається держава [7, с. 32], яка визнається умовою, що породжує право, а суспільні відносини обумовлюють його зміст. Вказаний підхід до характеристики держави можливо умовно назвати як соціально орієнтований, оскільки покликаний не лише збалансувати публічні і приватні інтереси, але і втілити їх через інструменти громадянського суспільства в правову реальність.

Варто відзначити і ще ряд поглядів вчених, в яких держава розглядається в якості окремого самостійного інструменту формування правових норм в контролі за їх реалізацією. Такий висновок вченими зроблено з огляду на різноманітність актів правотворчості, суб'єктами яких можуть бути суб'єкти державної влади (закони, постанови Кабінету Міністрів України тощо), а також суб'єкти громадянського суспільства (територіальні громади, органи місцевого самоврядування тощо). Як наслідок держава визначається в якості інструменту санкціонування правових норм шляхом їх правового визнання, формалізації та закріплення санкційної частини [8]. Крім того держава визначається в якості окремого інструменту впливу (тиску) на суспільство, що відбувається з метою втілення публічних інтересів за допомогою правових засобів [9, с. 160-161]. Вказаний підхід умовно можна визначити як інструментально-орієнтований, котрий відображає роль держави в механізмі правоутворення, використовуючи комплекс прийомів, способів і засобів реалізації інтересів держави.

Неоднозначність розуміння функціонального призначення держави в правоутворенні призводить до хибних висновків про особливості змісту діяльності держави та її впливу на утворення права, тенденції розвитку та шляхи удосконалення функціонування держави в контексті посилення соціальної обумовленості формування права, підвищення рівня його досконалості і ефективності. Таке розуміння держави як суб'єкта правоутворення зумовлює пошук обґрунтованої з наукової точки зору та доведеної з точки зору юридичної практики відповіді на питання про зміст впливу держави на утворення права, особливості співвідношення утворення держави та утворення права, характер права як результату впливу держави.

Варто відзначити, що в юридичній літературі зустрічаються наукові уявлення про правоутворення як про виключно державно владну діяльність, змістом якої є формування і затвердження тих правових норм, що відповідають поточному рівню розвитку суспільства, забезпечуючи прискорення або гальмування розвитку відповідних сфер суспільного життя, гарантуючи охорону і захист прав і свобод людини, законних інтересів суб'єктів права [10, с. 45]. Навіть обґрунто-

вуючи власне визначення поняття «правоутворення», науковцями наголошується на тому, що воно визначається та забезпечується державою, за допомогою державної волі, оформлюючи її у вигляді закону [10, с. 49]. Ми не можемо однозначно погодитись з таким підходом, оскільки він не враховує і інші аспекти правоутворення, зокрема участь у правоутворенні і інших суб'єктів (народу держави, інститутів громадянського суспільства, громадянина тощо), умови, в яких відбувається правоутворення, применшується роль факторів утворення права, ігнорується юридико-технічний аспект правоутворення. Варто відзначити і наявність поодиноких уявлень вчених, які пов'язують визначення правоутворення із ще вужчим за значенням елементом державного апарату – з відповідними органами державної влади. Зокрема мова іде про відповідні державно-владні суб'єкти, які наділені правотворчими повноваженнями, проте робиться обмовка, що вказані суб'єкти зокрема сформовані демократичним чином та перебувають під контролем населення, виступаючи найважливішими каналами здійснення народовладдя в державі [11, с. 15], і їх участь у правоутворенні є єдиною можливою і виключною, що реалізується насамперед в діяльності законодавчих і центральних органів виконавчої влади держави [12, с. 45].

На нашу думку, правоутворення – це полісуб'єктний феномен, який функціонує виключно під впливом взаємодії різних суб'єктів публічного і приватного права, державного та громадського статусу, міжнародного та національного рівнів впливу. При чому ефективність утворення права безпосередньо залежить від органічної взаємодії таких суб'єктів, наявності механізму, спроможного гармонійно і справедливо збалансувати відповідні інтереси, закріпити їх та реалізувати в реальному житті соціуму. В окремих наукових працях ця ідея знайшла своє відображення, де вченими обґрунтовується думка про те, що домінуючим суб'єктом правоутворення виступає громадянське суспільство. При чому саме суб'єкти громадянського суспільства у своїй взаємодії визначають формування об'єктивної необхідності зміни правового регулювання, націленість та характер такого регулювання [13, с. 5], водночас, звертається увага на панівну роль держави в механізмі утворення права і від імені держави виступають відповідні правотворчі органи державної влади [5, с. 60]. В цьому плані важливо відзначити думку Т.О. Дідича, який не лише проаналізував роль держави в механізмі правоутворення, але і визначив відповідні напрями впливу держави на правоутворення. На думку вченого, держава крізь призму пізнання правоутворення розкривається в контексті:

– інтелектуального аспекту утворення права, що забезпечується державою через ді-

яльність її органів, яка пов'язана із аналітичною роботою державних службовців;

– вольового аспекту утворення права, при якому держава відіграє роль детермінуючої сили щодо виникнення і розвитку факторів правоутворення, визнання доцільності їх пізнання та усвідомлення, вироблення моделей поведінки суб'єктів, що становитиме основу їх закріплення у змісті норм права;

– публічного аспекту, де держава виступає суб'єктом, що формує колодержавно-владних інтересів, які відображають природу, сутність та функціональне призначення держави;

– інструментального аспекту, відповідно до якого держава виступає особливим інструментом утворення права, забезпечуючи формування об'єктивної необхідності зміни правового регулювання, її вияву, осмислення та виразу в змісті правових норм, їх подальшої реалізації;

– процесуального аспекту, згідно з яким держава забезпечує утворення права в межах неофіційного етапу правоутворення змістом чого є поточна діяльність держави та інших суб'єктів права, яка породжує об'єктивну необхідність зміни правового регулювання, її виявлення та усвідомлення;

– соціального аспекту, де держава як соціально обумовлене явище виступає в ролі соціального фактору правоутворення, забезпечуючи вплив на утворення права на рівних засадах з іншими соціальними факторами правоутворення;

– функціонального аспекту, за якого утворення права визнається в якості самостійної функції держави, особливо що стосується творення права, яка виступає самостійним напрямом державно-владної діяльності, забезпечуючи цілісність функціонування держави, відображаючи її роль у формуванні правової сфери життєдіяльності соціуму тощо.

Крім того вчений виокремлює та характеризує державу крізь призму комунікативного, інституційного, полісуб'єктного та структурно-формального аспектів [14, с. 322 - 323].

При чому центральне місце серед суб'єктів правоутворення займає держава як соціальне, політико-правове утворення, яке виникає та розвивається синхронно з правом, впливає на зародження, розвиток і вдосконалення права, її функціонування націлене на реалізацію в праві інтересів публічно-правового характеру. Держава є одним з найбільш принципових суб'єктів суспільних відносин, суб'єктів права та суб'єктів політичної системи суспільства, що відіграє важливу роль у формуванні права. Це обумовлюється її природою, сутністю та функціональним призначенням. В силу своєї природи держава є політико-правовим утворенням, що виникає під впливом системи соціальних факторів, забезпечує виконання завдань держави, в тому числі і

шляхом створення, зміни або скасування правових норм, втілення в них публічних інтересів та забезпечення їх подальшої реалізації [14, с. 213].

Висновки. На нашу думку, наукове розуміння держави як суб'єкта правоутворення має неоднозначний характер, що зумовлено дискусією в розумінні самого явища – правоутворення, його властивостей, які закладаються вченими в основу розуміння зазначеного поняття, в тому числі і такої його властивості як суб'єктність. В пізнавальному плані держава в механізмі правоутворення:

- по-перше, відзначається багатоаспектністю свого прояву та функціонування, забезпечуючи вплив та визначаючи зміст правоутворення;

- по-друге, є поліструктурним феноменом, здійснюючи вплив на правоутворення через систему державно владних суб'єктів, забезпечуючи правове регулювання суспільних відносин міжнародного, національного, загальнодержавного та регіонального характеру;

- по-третє, є інструментальним засобом, що забезпечує не лише формалізацію права, але і його використання, виконання, дотримання та застосування;

- по-четверте, є функціональним явищем, забезпечуючи комплексний вплив як на формування правової бази, так і на правове регулювання в цілому;

- по-п'яте, є політичним феноменом, що забезпечує реалізацію власної правотворчої політики та сприяє збалансуванню правотворчих інтересів інших суб'єктів правоутворення.

Тому, проводячи наукове дослідження феномену держави як складової суб'єктів сучасного правоутворення, важливо врахувати складність досліджуваної проблематики та сформулювати відповідну методологічну основу наукової роботи, що дозволить врахувати всі пізнавальні аспекти досліджуваного питання, а також розробити відповідне концептуальне уявлення про правоутворюючу роль сучасної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2005. 277 с.
2. Фігель М.В. Дух і буква у правотворчості в контексті історичної школи права. *Наукові записки НАУКМа. Юридичні науки.* 2008. Т. 77. С. 23–26.

3. Трохимчук М. Питання удосконалення техніки юридичного нормотворення. *Юридичний вісник України.* 2004. № 1–2. С. 7–11.
4. Сайфуліна Ю.В. Правоутворення як форма виникнення та буття права. *Митна справа.* 2011. № 2 (74). С. 14–18.
5. Олійник А.С. Організаційно-правові питання забезпечення законодавчої діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 1998. 207 с.
6. Радейко Р. Право як формалізоване явище. *Юридична Україна.* 2013. № 12. С. 49–54.
7. Гринюк Р.Ф. Правотворчість у сучасній Україні: від пострадянської до правової держави. *Держава і право.* 2003. Вип. 21. С. 32–38.
8. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с.
9. Дідич Т.О. Паритетні основи участі державних і недержавних суб'єктів у правотворчій діяльності як умова гармонійного розвитку законодавства. Принципи рівності у праві: теорія і практика : монографія / За заг. ред. Н.М. Оніщенко. Київ : Вид-во «Юрид. думка», 2014. Розділ 1, п/р. 1.8. С. 150–174.
10. Ковальський В.С., Козінцев І.П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.
11. Мороз О.О. Наукові засади законотворчого процесу в Україні. *Правова держава : щорічник наукових праць.* 1997. С. 12–16.
12. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С. Шемшученка : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 656 с.
13. Мурашин О.Г. Пряма правотворчість: проблеми соціологічного забезпечення. *Держава і право.* 2002. № 18. С. 4–9.
14. Дідич Т.О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові і практичні аспекти : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 492 с.